

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Eduvovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Beňáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Matej Považaj, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA
884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 11 — ČÍSLO 4

OBSAH

SABOL, J.: Krátke samohlásky, dlhé samohlásky a dvojhásky v spisovnej slovenčine	97
ORAVEC, J.: Slovesá s výlučným datívnym predmetom	101
DVONČ, L.: Priezviská typu <i>Czerny</i> v spisovnej slovenčine	106
HORECKÝ, J.: Desať rokov rubriky Slovenčina na každý deň	110
SABOL, F.: O zdanlivom priebehu dej	112

Rozličnosti

Slová typu <i>prolegomena</i> . K. Palkovič	116
Ján Novák i Novák Ján? L. Bartko	119
O nových slovách <i>stratár</i> , <i>závlahár</i> a <i>majetkár</i> . J. Jacko	121

Správy a posudky

Seminár prekladateľov. G. Horák	123
Vydarená beseda. E. Rísová	124
Praktický polovník. J. Ružička	125

Spytovali ste sa

Pavčina Lehota. M. Majtán	127
Záujemci — záujemcovia? V. Betáková	128

Krátke samohlásky, dlhé samohlásky a dvojhlásky v spisovnej slovenčine

JÁN SABOL

V rámci jednotlivých samohláskových typov, timbrov, „zafarbení“, v spisovnej slovenčine jesťvujú tri druhy vzťahov: krátká samohláska — dlhá samohláska, krátká samohláska — dvojhláska a dlhá samohláska — dvojhláska, ako sa uvádzza na obr. 1. Z náčrtu sa zároveň dá vyčítať, že protiklad krátkeho a dlhého nositeľa slabičnosti (vzťah slabičného *r*, *l* — *ŕ*, *ĺ* a protiklady samohlások patriacich do rozličných typov nechávame v našej úvahе bokom; o využití dlhých samohlások v spisovnej slovenčine pozri Dvonč, 1968) sa v spisovnej slovenčine realizuje dvojako: ako vzťah krátkej a dlhej samohlásky a ako vzťah krátkej samohlásky a dvojhlásky.

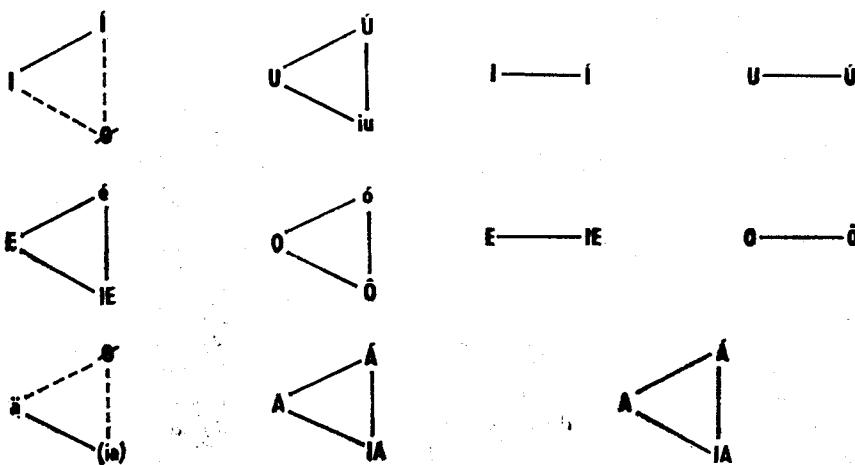
Treba hneď v úvode poznamenať, že nie všetky členy uvedených protikladov sú rovnako vyťažené vo výstavbe významových jednotiek — morfém a slov. Možno tu rozlišovať základné, centrálne prvky (na obr. 1 sme ich zachytili veľkými písmenami — ide o hlásky *i*, *í*, *e*, *ie*, *u*, *ú*, *o*, *ó*, *a*, *á*, *ia*) a sekundárne, menej alebo málo zaťažené periférne, okrajové prvky (*é*, *ă*, *iu*, *ő* — argumenty a podrobný fonologický rozbor interpretovaných vzťahov uvádzame v dvoch štúdiach: Sabol, 1976, s. 423—438; 1978). Z tejto skutočnosti vyplýva, že všetky tri druhy možných samohláskových a dvojhláskových protikladov (krátká samohláska — dlhá samohláska, krátká samohláska — dvojhláska, dlhá samohláska — dvojhláska) sa v rámci príslušných samohláskových typov — z hľadiska kombinácií, distribúczie

a výskytu — najvyváženejšie realizujú pri a-ovom timbri, pri a-ovom type. V ostatných samohláskových typoch sa bud nevykazuje niektorý člen protikladu s vlastnosťou dlhého nositeľa slabičnosti (pri i-ovom type chýba dvojhláska, pri ā-ovom type príslušná dlhá samohláska a vlastne aj zodpovedajúca timbrová, „farebná“ dvojhláska; navyše aj ā je okrajová hláska), alebo jeden z členov protikladu, ktorý sa využíva ako dlhý nositeľ slabičnosti, je okrajový (pri e-ovom type ē, hoci stupeň zataženosť tejto samohlásky je vyšší ako pri iných okrajových fonémach; pri o-ovom type ó, pri u-ovom type iu).

Základné, centrálné vzťahy medzi slovenskými samohláskami a dvojhláskami v rámci príslušných vokalických, samohláskových typov zachytávame na obr. 2. Tento náčrt ukazuje prekvapujúcu, „elegantnú“ symetriu medzi jednotlivými členmi slovenského samohláskového systému. Pri vokáloch vysokého radu sú základnými prvky krátka samohláska a dlhá samohláska, pri samohláskach prostredného radu krátka samohláska a dvojhláska a pri nízkych vokáloch všetky tri možné jednotky v rámci a-ového typu: krátka samohláska, dlhá samohláska a dvojhláska. Uvedené prvky určujú aj základné, centrálné vzťahy: pri samohláskach vysokého radu protiklad krátka samohláska — dlhá samohláska (*i* — *i*, *u* — *ú*), pri prostredných vokáloch protiklad krátka samohláska — dvojhláska (*e* — *ie*, *o* — *ó*) a pri nízkych vokáloch protiklady krátka samohláska — dlhá samohláska (*a* — *ā*), krátka samohláska — dvojhláska (*a* — *ia*) a dlhá samohláska — dvojhláska (*á* — *ia*).

Protiklad krátkeho a dlhého nositeľa slabičnosti sa využíva vo všetkých vokalických typoch, a to tak, že krátkej samohláske zodpovedá jeden alebo aj dva dlhé nositele slabičnosti. Výnimcočné postavenie má tu samohláska ā, vyskytujúca sa v jednej norme dnešnej spisovnej slovenčiny, pri ktorej na miesto protikladného dlhého nositeľa slabičnosti „zaskakuje“ hláska iného typu — dvojhláska *ia* (porov. striedanie *ā/ia* — *päť/piaty, päta/piat, mäso/mias*). Uvedená skutočnosť — popri ostatných, najmä frekvenčných a distribučných osobitostíach — veľmi oslabuje miesto tejto samohlásky v zvukovej sústave slovenských vokálov. Je preto zákonité, že tento „neperspektívny“ prvok spisovnej slovenčiny vysúva čoraz viac na okraj samohláskového systému. Napríklad tvary *bremä, temä, semä, vemä, plemä, ramä* sa dnes charakterizujú ako archaické, tlak tvarovej analógie (ide o jednu z najsilnejších tendencií v tvaroslovnej, morfológickej sústave nášho jazyka, vyrastajúcu zo snahy po jednoduchosti tvarov) si vynutil podoby *bremeno, temeno, semeno, vmeno, plemeno, rameno*; neproduktívne slovesá na *-päť* (*napäť, vypäť* atď.) ustupujú pred produktívnymi tvarmi s *-pnäť* (*napnút, vypnút* atď.); cudzie ā v prevzatých slovách sa do slovenčiny preberá prostredníctvom samo-

hlásky *e* (porov. napr. slovo *bendžo* — o týchto skutočnostiach pozri Dvonč, 1965; 1965a, s. 146—150); zdá sa, že v dnešnej slovenčine nastáva jemné frekvenčno-štylistické rozlíšenie aj pri dvojiciach typu *chlápä* — *chlapča*.

Obr. 1.

Obr. 2.

Protiklad krátkej samohlásky a dvojhľásky a dlhej samohlásky a dvojhľásky sa vyskytuje pri *e*-ovom, *a*-ovom, *u*-ovom a *o*-ovom type. Tu však treba rozlišovať dvojhľásky, ktoré sa začínajú na neslabičné *i* (*ia, ie, iu*) a neslabičné *ü* (*ö*).

Dvojhľásky *ia, ie, iu* sa viažu na predchádzajúce spoluuhlásky, nemôžu sa teda vyskytovať na začiatku slova; realizáciu dvojhľásky *ö* ovplyvňuje predchádzajúci, prípadne nasledujúci spoluuhláskový kontext len v obmedzenom množstve prípadov, na rozdiel od ostatných troch diftongov sa môže vyskytovať aj na začiatku slova (*ösmy, östie*).

Distribučné a kombinačné osobitosti dlhých samohlások a dvojhľáskov *ia, ie, iu* určuje charakter predchádzajúcich spoluuhlások. Celkovo sa dá vzťah medzi obidvoma skupinami hlások uviesť tak, že sa svojimi postaveniami navzájom vylučujú: po „mäkkých“ spoluuhláskach sa vyskytuje dvojhľáska (*uliciam, cudzia, voniam*), po „nie mäkkých“ spoluuhláskach zasa dlhá samohláska (*ženám, pekná, volám*) v prípade, ak sa neneutralizuje kvantita, dĺžka podľa rytmického krátenia. Po spoluuhláskach *p, b, m, v, f, s, z, r* sa však môže vyskytovať jeden

aj druhý člen protikladu (aj dlhá samohláska aj dvojhláska), čím vzniká predpoklad na to, aby sa táto opozícia vyťažila na významové rozlišenie (porov. dvojice *rád* — *riad*, *osám* — *osiam*, *husár* — *husiar*). Protiklady krátka samohláska — dlhá samohláska a krátká samohláska — dvojhláska sa v spisovnej slovenčine na významové rozlišenie využívajú oveľa širšie (porov.: *latka* — *látka*, *sud* — *súd*, *lúky* — *láky*, *vila* — *víla*, *pokladnička* — *pokladníčka*, *hrabačka* — *hrabáčka*, *rad* — *rád*, *rad* — *riad*, *rasa* — *riasa*, *celit* — *cielit*, *čarat* — *čiarat*, *delo* — *dielo*, *sat* — *siat*, *ťapat* — *tiapat*, *osa* — *osia*, *koza* — *kozia*, *kozu* — *koziu* atď.).

Naznačené kombinačné a distribučné zákonitosti vzťahu dlhých samohlások a dvojhlások však v domáčich neexpressívnych slovách platia dôsledne len pri a-ovom type, na ktorom ako jedinom možno sledovať zvukovú a funkčnú súhru krátkych samohlások, dlhých samohlások a dvojhlások (všetky tri členy príslušných protikladov sú základné, centrálné).

Rozoberané vzťahy medzi krátkymi samohláskami, dlhými samohláskami a dvojhláskami sa naplno uplatňujú pri výstavbe najmenších významových jednotiek — morfém. Za typickú črtu spisovnej slovenčiny treba pokladať tendenciu preferovať pri montáži významových jednotiek základné, centrálné zvukové prvky a vzťahy medzi nimi. Robí sa to zavše aj proti očakávanej kombinačnej následnosti hlások pri modelovaní morfém. Napríklad v gen. pl. feminín a neutier sa po „mäkkých“ spoluľáskach vyskytuje dvojhláska pri a-ovom a e-ovom type (*žaba* — *žiab*, *čaro* — *čiar*, *žena* — *žien*, *čelo* — *čiel*), po „nie mäkkých“ dlhý vokál pri a-ovom a u-ovom type (*chata* — *chát*, *kuna* — *kún*); ale dvojhláska *ie* sa objavuje aj po „nie mäkkých“ konsonantoch (*kefa* — *kief*) a dlhé ú aj po „mäkkých“ spoluľáskach (*štuka* — *štük*); používajú sa tu teda napospol iba centrálné vokalické prvky. Rovnako sa tu uplatňuje centrálny prvk — dvojhláska ô — pri o-ovom type (*lopta* — *lópt*, *šopa* — *šóp*, *kolo* — *kól*, *tažoba* — *tažób*). Podobné kombinačné následnosti hlások môžeme pozorovať aj pri iných typoch morfém (porov. napr. tvary *pekná*, *cudzia*, *veľká*, *ká* — *pekného*, *cudzieho*, *veľkého*, ale *kieho*; ďalšiu, ale aj česú a pod.) a pri preberaní slov *cudzieho* pôvodu (pozri Sabol, 1972; 1976, s. 435—436).

Naša úvaha vyúsťuje do záveru, že spisovná slovenčina vo svojej zvukovej sústave uprednostňuje systémové, pravidelné a centrálné prvky; táto tendencia zvukovej roviny je v súlade s podobnou zákonitostou tvaroslovného, morfológického plánu: je to tendencia po jednotnej báze a tendencia po uniformite tvarov (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 48), ktoré si zavše vynucujú (ako v našom prípade) zmeny aj v zvukovom stvárnení významových jednotiek.

A ešte poznámka pre jazykovú prax: protiklady krátkych samohlások, dlhých samohlások a dvojhlások sa v slovenčine — ako sme uviedli — využívajú na významové rozlíšenie slov a tvarov. Netreba vari zdôrazňovať, aké poruchy pri komunikácii môžu nastat vtedy, ak sa niektorá z týchto jednotiek vysloví inak než so svojimi ustálenými zvukovými (artikulačno-akustickými) charakteristikami.

*Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov*

LITERATÚRA

- DVONČ, L.: K otázke ďa v spisovnej slovenčine. Jazykovedný časopis, 16, 1965, s. 136—141.
- DVONČ, L.: K diskusii o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. Slovenská reč, 30, 1965a, s. 143—153.
- DVONČ, L.: K otázke dlhých samohlások v spisovnej slovenčine. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 102—115.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.
- SABOL, J.: Genitív pl. slova anekdota. Slovenská reč, 27, 1972, s. 188—189.
- SABOL, J.: Súčinnosť fonologickej a morfológickej roviny spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, ALFA 1976, s. 421—449.
- SABOL, J.: Hierarchia vzťahov vo fonologickom podsystéme slovenských samohlások. Rocznik Slawistyczny (Revue Slavistique), 39, 1978 (v tlači).

Slovesá s výlučným datívnym predmetom

JÁN ORAVEC

V predchádzajúcim článku sme opisovali datív v úlohe druhého predmetu pri slovese. Ukažovali sme, že je to základná pozícia datívu. Dokazujú to aj väzby s datívom ako jediným predmetom, hoci sa to na prvý pohľad zdá paradoxné. Dokazujú to nielen viac obmedzeným výskytom (distribúciou), ale aj tým, že súvisia s datívom v dvojitej väzbe a v mnohých prípadoch z neho vznikli.

Postupov, ktorými sa vo vývine jazyka došlo od dvojitej väzby k jednoduchej datívnej väzbe, je niekolko.

Prvý spôsob, ktorým sa dvojité väzby akuzatívu a datívu zmenila na výlučne datívnu, je nahradzanie akuzatívneho predmetu jazykovými prostriedkami menej výraznými, než je podstatné meno, napr. zvratným zámenom *sa*, príslovkou, lexikálnym významom (základom) nadradeného slovesa. Tie postupom času strácali svoj (lexikálny) vecný význam a substantívny datívny predmet nad nimi prevládal celkom.

I. Najčastejšie sa nahradza akuzatívny predmet zvratným (zámenom) *sa*, a to aj pri základných slovesách s dvojitoj väzbou akuzatív + datív, napr.: *zveriť sa dakomu* (ako *zveriť dačo dakomu*), *ohlásiť sa dakomu* (ako *ohlásiť dačo dakomu*), *ukázať/skryť sa dakomu* (ako *ukázať dačo, skryť dačo dakomu*), *odcudziť sa dakomu* (podľa *odcudziť dačo dakomu*). Pri týchto základných slovesách je zvratné zámeno *sa* ešte predmetom. Tak je to aj pri vôľových slovesách, napr.: *natiskať/ponúkať sa dakomu, brániť sa dakomu*, a pri všetkých slovesách, kde môže byť akuzatívnym predmetom tak osoba, ako aj vec. Predmetová funkcia zvratného *sa* už oslabla pri slovesách, kde v dvojitej väzbe býva spravidla vecný predmet, ale zvratné *sa* je náhradou osobného predmetu, napr.: *priznať sa dakomu* (porov. nemožnú väzbu *priznať dakoho dakomu*), *podkladať sa dakomu, vyhovoriť sa dakomu, vyžalovať sa dakomu*. V takýchto prípadoch už zvratné *sa* nahradza predmet iba formálne, zrastá silnejšie so slovesom. Podobne oslabuje funkciu zvratného *sa* i zámena datívneho osobného predmetu vecným predmetom, napr.: *oddáť dačo dakomu > oddať sa dačomu* (práci, pijatike atď...), *venovať dačo dakomu > venovať sa dačomu*.

Uvedené slovesá ešte možno viazať aj s plnou dvojitoj väzbou typu *venovať dačo dakomu*, aj s „oslabenou“ väzbou so zvratným *sa* typu *venovať sa dakomu/dačomu*. Popri nich však jestvuje mnohonásobne väčšia skupina slovies, pri ktorých sa už bežne nepoužíva plný akuzatívny predmet, iba zvratné *sa*.

Existujú rozličné stupne čo do zániku predmetovej funkcie zvratného *sa*:

a) Základné sloveso môže viazať obidva pády — akuzatív a datív —, odvodené sloveso viaže už iba zvratné *sa* s datívom, napr.: *hovoriť dačo dakomu*, ale už iba *prihovoriť sa dakomu*.

b) Jedna predponová odvodenina z toho istého základu pripúšťa plné obidva predmety, druhé odvodené sloveso sa už viaže so zvratným *sa* a datívom, napr.: *nakloniť dakoho dakomu — pokloniť sa dakomu, odopierať dačo dakomu — vzpierať sa dakomu*.

c) Tá istá predponová odvodenina s plnými obidvoma predmetmi má iný význam so zvratným *sa* a datívom; porov. *vzdať úctu [chváli, hold...] dakomu — vzdať sa dakomu*.

d) Jedno synonymum pripúšťa plné dva predmety, pri inom (iných) sa vždy nahrádza akuzatív zvratným *sa*. Porov. *ohlásiť sa dakomu* (podľa *ohlásiť dačo dakomu*) — ale už iba *ozváť sa dakomu* (nie aj *ozváť dačo dakomu*), *podrobiť/podriadíť sa dakomu* (podľa dvojitej väzby *podrobiť/podriadíť dačo dakomu*) — ale iba *pôkoríť sa dakomu*, *priblížiť sa (aj dačo) dakomu* — ale iba *prikraďnúť sa/priplichtiť sa dakomu*, *zveriť sa (dačo) dakomu* — ale iba *zdôveriť sa dakomu*...

e) Jedno synonymum je frazeologizované spojenie slovesa s plnými obidvoma predmetmi, druhé je zvratné sloveso s datívnym predmetom. Porov. *dat miesto dakomu, spravíť miesto dakomu* — ale iba *ponúknut sa dakomu, vyhnúť sa dakomu, uhnúť sa dakomu, vystúpiť sa dakomu*. Pri mnohých z týchto slovies zaniká i zvratné *sa*, napr.: *uhnúť dakomu, ustúpiť dakomu*...

II. Druhou veľmi dôležitou cestou, ktorou sa nahrádza dvojitá väzba akuzatív + datív jednoduchou datívnou väzbou, je vyjadrenie plného akuzatívneho predmetu lexikálnymi prostriedkami v samom nadradenom slovise. Akuzatívny predmet sa môže (lexikálne) nahrádzať dvojako:

a) Môže byť obsiahnutý v lexikálnom význame základu slovesa. Zreteľne ho vidieť v slovesách odvodených z menných, zámenných a príslovkových základov, napr. v zložených slovesách *blahoželať dakomu* (= želať blaho), *protirečiť dakomu*, ale aj v nezložených, porov. *dakovať dakomu* (*vzdávať vďaku dakomu*), *krivditiť dakomu* (*robiť krivdú dakomu*), *obetovať dakomu* (*prinášať obetu dakomu*), *gratulovať dakomu* (*poslať gratuláciu*), *dlhovať dakomu*, *referovať dakomu*, *salutovať dakomu* (v jednom z významov), *rečniť dakomu*, *vykáňať dakomu*.

b) Akuzatívny predmet sa môže nahrádzať predponou, a to takou, ktorá veľmi mení význam základného slovesa. Napr. v slovise *nadať dakomu* už nejde o význam *dať*, ale o význam *vynadat*; podobne aj v slovesách *nahrádzať, naložiť, nakydať, nakreslať, odseknúť, odvrávať dakomu*.

III. Popri základe a predpone slovesa vyjadruje sa akuzatívny predmet aj príslovkou, napr.: *dvojnásobne mi vrátila, viac ti neprihodi, (ne)merať všetkým rovnako, (ne)žiťiť sebe zle*.

Pri vznikaní jednoduchých datívnych väzieb hrá dôležitú úlohu aj elipsa. Na základe situačnej elipsy vznikli také jednoduché datívine väzby ako: *Červenák, daj mu! Zatni mu!* (Ondrejov). Zjednodušenie väzby situačnou a kontextovou elipsou je sice bežné, ale nelexikalizuje sa tak často ako encyklopédická elipsa, t. j. ako vyniechanie akuzatívnych predmetov, ktoré sú hovoriacemu aj počúvajúcemu z istého prostredia natoliko zrejmé, že by bolo nadbytočné ich uvádzat. Napr. keď na dedine družstevník družstevníkovi povie *Idem*

nasypať kravám, bolo by nadbytočné dodávať akuzatívny predmet *sečku*. Encyklopedickou elipsou vznikli napr. aj jednoduché dativne väzby: *otvorit dakomu* (t. j. dvere), *(od)písat dakomu*, *odpustiť dakomu*. S encyklopedickou elipsou sa stretávame v prísloviach, porekadlach, kde sa dej podáva absolútne, napr. *Múdremu nerad, mocnému nedvívaj! Sýty hladnému neveri.*

Všetky uvedené okolnosti (reflexivizovanie slovesa, vyjadrovanie akuzatívneho predmetu základom slovesa, príponou, príslvkou, elipsa) zapríčinili, že datív ako jediný predmet sa viaže iba so slovesami z istých okruhov. Sú to slovesá, ktoré vyjadrujú:

1. Priateľský a nepriateľský vzťah.

Priateľský vzťah vyjadrujú napr. slovesá: zvratné: *oddávať sa, odovzdať sa, ozvať sa, ohlásiť sa, pokloniť sa, prihovoriť sa, slúbiť sa, tūžiť sa, usmiať sa, (za)vďačiť sa, venovať sa, zasvätiť sa ...*

nezvratné: *bláhať, blahoželať, d'akovat (do)žičiť, dôverovať, dvořiť, gratulovať, kurizovať, kibicovať, nahrávať, pomôcť, pripítiť, prospieť, salutovať, (po)slúžiť, tlieskať, ulaviť, uznatiť, (za)zdravkať ... dakomu.*

Nepriateľský vzťah vyjadrujú napr. slovesá:

zvratné: *hrozit sa, pomstistiť sa, rúhat sa, posmievať sa, vyhŕážať sa, vysmievať sa, zastrájať sa dakomu ...*

nezvratné: *(u)blížiť, brýzgať, cigániť, dohovárať, grobianiť, hrešítiť, hrozitiť, klamat, kliat, luhat, nadat, konkurovať, krividliť, počariť, porobiť, (po)škoditiť, utiahnuť, utŕhat (na cti) ... dakomu.*

2. Vzťah súhlasu a odporu.

Súhlas vyjadrujú slovesá:

zvratné: *nebrániť sa, (ne)sprotiviť sa, nevzpierať sa ... dakomu*

nezvratné: *dosviedčať, prikývnut, prisvedčiť, pritakat, privoliť ... dakomu*

Nasúhlas vyjadrujú slovesá:

zvratné: *brániť sa, nepoddávať sa, ohradiť sa, postaviť sa, priečiť sa, (s)protiviť sa, vzoprietiť sa, vymknúť sa, vytrhnúť sa ... dakomu*

nezvratné: *čeliť, nepodlahnúť, neprivoliť, odolávať, odporovať, odvrátať, odvrhovať, prekážať, (za)protirečiť, vzdorovať, zavadzať ... dakomu.*

3. Vzťah nadradenosťi, podradenosťi a ich prejavy vyjadrujú slovesá: zvratné: *korítiť sa, počdať sa, podriaditiť sa, podrobniť sa, pokoriť sa, prosiť sa, (ne)vymodliť sa, vzdať sa; klaňať sa, líškať sa, zaliečať sa, podlizovať sa, podkladať sa ... dakomu.*

nezvratné: *diktovať, kraľovať, panovať, podlahnúť, prepadnúť, predsedatiť, veliť ... dakomu.*

Medzi skupinami 1–3 je dosť prechodných prípadov, hranice sa nedajú medzi nimi presne vymedziť.

4. Citové vzťahy (radosť a čudovanie) vyjadruje presne a úzko vymedzená skupina slovies s významom *(za)radovať sa*, *(po)tešiť sa*; *(po)čudovať sa*, *(za)diviť sa* *dakonu/dačomu*.

Základné okruhy so samým datívom malo sloveso *dať* iba v pasíve (zvratnom i zloženom) a v tzv. absolútном použití: *(ne)bola tomu venovaná pozornosť, nebudeme vydani na milosť a nemiľosť nikomu*; slcvesá z okruhu *hovoriť* aj v kladnej podobe: *recitovať, rečniť, vyklaďať, zdôveriť sa, túžiť sa, tykať, vykátať, (po)žalovať sa...*

So samým datívom sú slabo doložené aj slovesá z okruhu *približovať sa* — *vzdaľovať sa*. (Samo sloveso *približovať sa* viaže sa už dnes častejšie s predložkovým datívom.) Približovanie vyjadrujú slovesá: *dochodiť/dochádzať* (o novinách), *nadbiehať, naletiet*; (zmyslové a duševné približovanie) *načúvať* (zried.), *privoňať, divať sa, prizerať sa, újať sa...* *dačomu/dakomu*. Vzdaľovanie vyjadruje viac zvratných slovies, napr.: *(u)kryť sa, odcudziť sa, stratíť sa, uhnutiť sa, vyhýbať sa, vykrútiť sa, vyhovoriť sa, vyšmyknúť sa, vytrhnúť sa, i nezvratných, napr.: ujsť, uhnutiť, vyhnúť, unikať, ustúpiť, utieciť, zmiznúť dakomu.*

Dativ ako jediný (výlučný) pređmet je sice bežná väzba, ale už viac obmedzená ako datív vo funkcií druhého pređmeta. Slovesá, ktoré majú výlučný datívny pređmet častejšie, daňú sa vymedziť významovými okruhmi slovies, ktoré vyjadrujú (ne)priateľské vzťahy, vzťahy (ne)súhlasu, vzťahy nadradenosťi — podradenosťi a citové vzťahy radosti a čudovania.

*Pedagogická fakulta
Lomonosovova 1, Nitra*

LITERATÚRA

- BRODOWSKA, M.: Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formy przyimkowe. In: Studia z filologii polskiej i słowiańskiej I. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1955, s. 1—58.
- ORAVEC, J.: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava, Vydatelstvo SAV 1967, s. 156—162.
- PRAVDIN, A. B.: Dateinyyj priglagolnyj v staroslavianskom i drevnerusskom jazykach. In: Uč. zap. In-ta slavianovedenija AN SSSR Moskva 1956, tom XIII.

Priezviská typu Czerny v spisovnej slovenčine

LADISLAV DVONČ

V spisovnej slovenčine sú pomerne časté priezviská, ktoré majú podobu prídavných mien, napr. *Šarišský, Rakovský, Dvorecký, Kamenický, Lepší, Starší, Rýdzi*. Takéto priezviská sa skloňujú ako prídavné mená, napr. priezviská *Šarišský, Rakovský* atď. podľa vzoru *pekný*, priezviská *Lepší, Starší, Rýdzi* podľa vzoru *cudzí*. Od mužských priezvisiek tvaru prídavných mien sa ženské priezviská tvorí tak ako ženský rod pri prídavných menách, napr. *Jesenský — Jesenská, Holý — Holá, Tvardý — Tvardá, Lepší — Lepšia, Starší — Staršia, Rýdzi — Rýdza*.

V našich gramatických a iných jazykových príručkách sa pripomína, že podľa vzoru *pekný* alebo *cudzí* sa skloňujú aj slovanské vlastné mená, ktoré v príslušnom slovanskom jazyku majú prípony prídavných mien, napr.: *Dostojevskij — Dostojevského, Tolstoj — Tolstého, Trubeckoj — Trubeckého, Bielyj — Bieleho, Milewski — Milewského, Bialy — Bialeho, Suchi — Suchého, Niedzwiedzki — Niedzwieckeho, Gorkij — Gorkého, Polevoj — Polevého, Koševoj — Koševého, Taszycki — Taszyckého, Rački — Račkého, Golubničij — Golubničieho, Vážný — Vážneho, Hoření — Hořenieho, Dolejší — Dolejšieho, Hořejší — Hořejšieho*. Pri ženských priezviskách pôvodné podoby zachovávame vo vedeckých prácach, najmä v citátoch, napr. *Kosmodemianskaja, Desnickaja, Koševaja, Nałkowska*, ale inak ženské priezviská tvoríme rovnako ako ženské formy pri domácoch priezviskách tohto typu, teda tak ako ženský rod pri prídavných menách, napr.: *Dostojevskij — Dostojevská, Desnickij — Desnická, Tolstoj — Tolstá, Bielyj — Biela, Malyj — Malá, Suchi — Suchá, Rački — Račká, Romanski — Romanská, Milewski — Milewská, Bialy — Biala, Bílý — Bila, Vážný — Vážna, Krámský — Krámska, Golubničij — Golubničia, Dolejší — Dolejšia, Hořejší — Hořejšia, Hoření — Hořenia* a pod.

Pri skloňovaní takýchto slovanských vlastných mien sa v jazykovej praxi stretávame s niektorými nedostatkami. Najčastejšie sa ruské priezviská na *-oj* neberú ako mená, ktoré majú podobu prídavných mien, ale ako akékoľvek iné podstatné mená zakončené na *-j*, a tak sa skloňujú podľa vzoru *chlap*, a nie podľa vzoru príd. mien *pekný*, napr.: *Koševoj — Koševova, Tolstoj — Tolstoja, Polevoj — Polevoja*. V slovenskej jazykovednej literatúre sa vyskytol návrh zaviesť skloňovanie typu *Koševoj — Kuševova* namiesto *Koševého*, ale sa neujal.

Platná kodifikácia vyžaduje skloňovať takéto priezviská ako tvary príavných mien. České vlastné mená *Dolejší*, *Hořejší* alebo *Hoření* sa zas v bežnej jazykovej praxi niekedy neskloňujú podľa vzoru *cudzi* (*Dolejšieho*, *Hořejšieho*, *Hořenieho* atď.), ale rovnako ako cudzie priezviská na *-i*, *-y* (*Dolejšího*, *Hořejšího*, *Hořenieho* ako *Verdi* — *Verdiho*, *Škultéty* — *Škultétyho* a pod.). Nebýva to však vždy ani tak vedomé úsilie o skloňovanie mien tohto typu analogicky podľa mien typu *Verdi*, *Lombardini*, *Škultéty* a pod., ale skôr mechanické preberanie pôvodného českého skloňovania. Keď pri menách tohto typu zreteľne pocitujeme ich súvislosť s príavnými menami, resp. ich adjektívny pôvod, je na mieste aj ich skloňovanie podľa príavných mien. Pri českých menách typu *Vážný*, *Krámský*, *Bilý* atď., pri ktorých sú v češtine dve dĺžky za sebou (čo je v češtine zvyčajný jav), sa zasa chyba robí v tom, že sa takéto mená skloňujú v spisovnej slovenčine bez prihliadania na pravidlo o krátení dlhej slabiky po predchádzajúcej dlhej slabike (tzv. rytmický zákon). V spisovnej slovenčine pôvodnú českú podobu s dvoma dĺžkami za sebou ponechávame ako základnú v 1. páde jednotného čísla, v ostatných pádoch skloňujeme tieto mená so zreteľom na rytmický zákon, teda rovnako ako slovenské vlastné mená s dĺžkou v ostatnej slabike tvarotvorného základu (kmeňa), napr.: *Vážný* — *Vážneho* (nie *Vážného*), *Vážnemu* (nie *Vážnému*), *Vážnym* (nie *Vážným*), *Krámský* — *Krámskeho*, *Krámskemu*, *Krámskym*. Rytmický zákon zachovávame aj pri iných priezviskách, napr.: *Biedny* — *Biedneho*, *Bialy* — *Bialeho*.

V doterajších príručkách sa spomínajú iba priezviská, ktoré v príslušnom slovanskom jazyku majú pádové prípony príavných mien (skloňujú sa ako príavné mená). Nič sa nehovorí o takých priezviskách slovanského pôvodu, ktoré sa používajú v iných jazykoch, a v nich dostávajú neraz značne zmenenú hláskovú aj grafickú (predovšetkým však grafickú) podobu. Najčastejšie sú to priezviská, ktoré majú zmenenú maďarskú alebo nemeckú zvukovú a grafickú podobu. Ich najvýraznejším znakom je krátke koncové *-y*. V spisovnej slovenčine sa krátke koncové *-y* vyskytuje, ale iba po predchádzajúcej dĺžke, napr.: *Horánsky*, *Valaštiansky*, *Biely*, *Cierny*, *Medňánsky*, *Nižnánsky*. V niektorých menách slovanského pôvodu s tvarom príavných mien krátke koncové *-y* býva aj vtedy, keď predchádza krátká slabika, teda nielen napr. *Horánszky*, *Mednyánszky*, ale aj *Sztripszky*, *Bistríczky*, *Kiparsky*, *Kreisky*, *Wesely*, *Pokorny*, *Czerny*. Napriek istým zmenám vo zvukovej alebo v písanej podobe meno uvedomujeme si slovanský pôvod mien tohto typu. Mená ako napr. *Sztripszky*, *Kreisky*, *Kiparsky*, *Bistríczky* dávame do vzťahu s menami na *-ský*, *-cký* (*Rakovský*, *Šarišský*, *Dvorecký*, *Horecký* a pod.), meno *Czerny* s priezviskom *Cierny*, prípadne *Černý*, priezvisko *Szuchy* s domácom menom

Suchý, Wesely s menom *Veselý, Pokorny* s menom *Pokorný* a pod. A keďže si uvedomujeme vzťah takýchto mien k priezviskám, ktoré majú tvar prídavných mien, skloňujeme takéto mená ako prídavné mená, napr.: *Sztripszky — Sztripszkého, Bisztriczky — Bisztriczkého, Kreisky — Kreiského, Wesely — Weselého, Pokorny — Pokorného, Czerny — Czerného*. Za nesprávne treba pokladať skloňovanie mien tohto typu ako mien cudzieho pôvodu typu *Škultéty*, teda napr. *Wesely — Weselyho, Szuchy — Szuchyho* a pod.

Nie sú však vylúčené ani prípady, v ktorých zvuková, no najmä pravopisná podoba je taká vzdialená od podoby zodpovedajúceho prídavného mena, že sa pri priezvisku neuvedomuje jeho adjektívny pôvod. Takýmto osobitným prípadom je napr. priezvisko *Menschy*, ktoré pochádza z prídavného mena *menší*. Citelný rozdiel medzi priezviskom *Menschy* a príd. menom *menší* je v písaní *sch* namiesto *š*, no najmä v písaní koncového *-y* namiesto *-i*. Celkovou svojou podobou sa toto meno zaraďuje skôr medzi priezviská typu *Škultéty, Holuby* a pod. ako medzi priezviská, ktoré pochádzajú z prídavných mien. Preto ani neprekvapuje skloňovanie *Menschy — Menschyho, Menschymu* atď. Iným podobným príkladom môže byť priezvisko *Ridzi*. Krátkosť v základe slova, ako aj písanie i namiesto *y* (resp. *ý*) tiež vedie k tomu, že sa u používateľov jazyka nemusí pocíťovať súvislosť s prídavným menom *rýdzi*, z ktorého pochádza, a preto sa meno neskloňuje ako príd. meno *rýdzi* podľa vzoru *cudzí*, ale ako cudzie priezvisko typu *Verdi, Lombardini* a pod. Ako vidieť, zásadnejšie zmeny vo zvukovej alebo písanej forme slova môžu viesť k spretrhaniu vedomia spojitosť istého vlastného mena s prídavným menom, z ktorého vzniklo. Tento proces je prirodzený a prirodzený je aj dôsledok tohto procesu, totiž zmena v skloňovaní takýchto mien. V istom počte mien, ktoré vznikli z prídavných mien, ale sa pri nich podstatne zmenila zvuková aj písaná podoba, musíme rátať so zmenou skloňovania, s prechodom mien tohto typu ku skloňovaniu podľa mien typu *Škultéty, Verdi* a pod. Tieto okrajové prípady však nemôžu byť argumentom proti požiadavke skloňovať mená slovanského pôvodu, ktoré pochádzajú z prídavných mien, podľa vzoru *pekný* alebo *cudzí* bez ohľadu na to, že majú čiastočne zmenenú zvukovú, a najmä grafickú podobu, teda *Sztripszky — Sztripszkého, Ucicky — Ucického, Schwidetzky — Schwidetského, Kopeczky — Kopeckého, Bosanszky — Bosanského, Lindworsky — Lindworského, Radetzky — Radetzkého* atď.

Ak na jednej strane sa pri menách slovanského pôvodu typu *Sztripszky, Bistriczky* atď. môže v jednotlivých prípadoch zmeniť skloňovanie podľa vzoru *pekný* v prospech skloňovania podľa mien typu *Škultéty (Menschy, Ridzi)*, na druhej strane sa zas pri nieko-

rých cudzích priezviskách môže uplatniť skloňovanie podľa vzoru *pekný*, aj keď takéto priezvisko svojím pôvodom nie je slovanským priezviskom, ktoré by bolo vzniklo z príavného mena. Napr. pri fínskych menach *Lehmuskoski*, *Linnankoski*, *Rintakoski* a pod. sa stretnávame nielen so skloňovaním *Lehmuskoski* — *Lehmuskoskiho*, *Lehmuskoskemu* atď., *Rintakoski* — *Rintakoskiho*, *Rintakoskemu* atď., ale aj so skloňovaním *Lehmuskoského*, *Lehmuskoskému*, *Rintakoského*, *Rintakoskému* atď. Uplatňovanie takéhoto skloňovania sa dá ľahko vysvetliť. Mená *Lehmuskoski*, *Linnankoski*, *Rintakoski* atď. majú zakončenie *-ski*, ktoré nachádzame aj pri menách slovanského pôvodu pochádzajúcich z príavných mien, napr. *Milewski*, *Sławski*, *Sikorski*, *Paderewski* (pravda, pri týchto menách *-ski* nie je iba zakončenie, ale je to prípona). A keď majú rovnaké zakončenie, skloňujú sa niekedy rovnako, t. j. ako príavné mená podľa vzoru *pekný*. S takýmito „presahmi“ treba počítať. V praktických jazykových príručkách bude však potrebné viac upozorňovať na skloňovanie takýchto mien, aby sme sa v praxi vyhli zbytočnému kolísaniu.

Ženské formy k cudzím priezviskám typu *Czerny*, *Sztripszky* atď. tvoríme rovnako ako ženské podoby k slovenským a inoslovanským priezviskám, ktoré majú podobu príavných mien, napr.: *Czerny* — *Czerná*, *Wesely* — *Weselá*, *Ucicky* — *Ucická*, *Bosanszky* — *Bosanská*, *Bisztriczky* — *Bisztriczká*, *Schwidetzky* — *Schwidetzká*. Nesprávne by tu boli ženské formy tvorené pripájaním prípony *-ová* k celej forme mena, napr.: *Czerny* — *Czernyová*, *Szuchy* — *Szuchyová*, *Wesely* — *Weselyová*, *Sztripszky* — *Sztripszkyová*. Na druhej strane pri fínskych menach *Lehmuskoski*, *Linnankoski*, *Rintakoski* atď. sú na mieste ženské formy *Lehmuskosiová*, *Linnankosiová*, *Rintakosiová*, nie *Lehmuskoská*, *Linnankoská*, *Rintakoská* a pod.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

DVONČ, L.: Dolejšho, a či Dolejšieho? In: Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák — J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1965, s. 278—279.

DVONČ, L.: Dolejší — Dolejšieho. In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák, 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1971, s. 56; 2. vyd. 1974, s. 48—49.

DVONČ, L.: Substantíva typu kuli a Sardou v spisovnej slovenčine. Slovo a tvar, 3, 1949, s. 134.

KOPERDAN, Š.: Poznámky ku skloňovaniu podstatných mien v návrhu na nové Pravidlá. Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 240.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavatelstvo SAV 1966, s. 127—128.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavatelstvo SAV 1971, s. 67—68.

UHLÁR, V.: Ako prepisovať priezvisko Mednyánszky. Slovenská reč, 38, 1972, s. 294—297.

Desať rokov rubriky Slovenčina na každý deň

JÁN HORECKÝ

Po Slovenčine našej — ako sa nazýva stála jazyková rubrika v Nedelnej Pravde — dožíva sa desiateho výročia ďalší jazykový kútik — *Slovenčina na každý deň* v bratislavskom Večerníku.

Prvý raz sa tento kútik na neveľkej ploche objavil 8. 4. 1967. Skromne a nenápadne sa prihovoril čitateľom Večerníka a vytýčil si tieto úlohy: pomôcť odstraňovať jazykové kazy a nepodarky, upozornovať na nesprávnosti a nedôslednosti v jazykových prejavoch, radíť v sporných otázkach — ale popri tom adresne kritizovať a žiadať nápravu.

Ako vidieť z dátumu prvého kútika, vytýčené úlohy sa začali realizovať v období oživenia záujmu o jazykovú kultúru, o problematiku národného jazyka ako dôležitej zložky národnej kultúry a národného života. Táto okolnosť sa zdôrazňuje aj v závere *Slova na úvod*: *Vždy treba mať na pamäti, že postoj k spisovnému jazyku ako jedinému celonárodnému prostriedku dorozumievania a verejného styku je aj výrazom vlasteneckého citu.*

Za desať rokov sa v našej spoločnosti všeličo stalo i všeličo zmienilo. Po období neistoty sme však nastúpili priamu cestu k rozvitému socializmu. A táto cesta sa ako v malom, ale pravdivom zrkadle odráža aj v príspevkoch rubriky *Slovenčina na každý deň*.

Tematika príspevkov — ako to vyžaduje už sám typ večerníkovej tlače — je živá a pestrás. Sú tu poukazy na drobné pravopisné chyby na verejných nápisoch, reklamách, ale aj v názvoch ulíc, no veľmi často sa tu publikujú poučenia o správnej podobe niektorých slov (poukazuje sa napr. rozdiel v slovách *rad* — *rada*, *ked* — *kedy*, na významový rozdiel medzi predložkami *k* — *na*, *pre* — *na*), ale nechýbajú ani poznámky o správnych tvaroch niektorých slov (napr. *v žiari* — *v žiare*).

Osobitná pozornosť — a to treba zvlášť oceniť — sa venuje zemepisným, resp. terénnym názvom v okruhu nášho hlavného mesta. Popri upozorneniaciach na správnu podobu názvov niektorých ulíc, ako je *Herlianska*, *Púpavová*, *Príkopova*, alebo iných častí mesta (napr. *Ružová dolina*, *Ružový sad*, *Suché mýto*), sústavne sa uverejňujú poznámky o názvoch bratislavských sídlisk. A tak sa v rubrike *Slovenčina na každý deň* odzrkadluje rýchly rast Bratislav. Komentujú sa tu také názvy ako *Štrkovec*, *Trávniky*, *Pošeň*, ale potom zase *Kútiky*, *Záluhy*, až nakoniec *Podvornice* a *Podháj*. Pritom sa vždy uvádzajú aj príslušné prídavné mená a názvy obyvateľov týchto sídlisk. Pozornosti komentátorov neušlo ani rozšírenie hlavného mesta o nové obce na predmestiach. Časté sú aj poznámky o názvoch rozličných inštitúcií, od názvov divadiel až po *Malého labužníka* a *Zlatého kohúta*.

Zemepisná problematika bola aj inak častou tému príspevkov. V rubrike sa pravidelne glosovali názvy nových štátov alebo tých útvarov, ktoré sa dostávali do popredia v súvislosti s politickými, ale veľmi často aj športovými udalostami (napr. *Helsinki*, *Mníchov*, *Stockholm*, *Grenoble*, *Osaka*, *Montreal*).

Nemožno tu vypočítavať všetky témy jednotlivých príspevkov. Treba však zdôrazniť jednu vec: V priebehu desiatich rokov nastal v *Slovenčine na každý deň* zrejmý tematický, ale i štýlistický posun. Od začiatocného poukazovania na jednotlivé chyby (kazy a nepodarby, ako sa vytyčuje v úvode) sa postupne autori príspevkov dostávajú k úvahám o významovej a štýlistickej diferenciácii slov, najmä takých, ktoré majú veľmi blízku vonkajšiu podobu. A tak sa v kútku objavujú upozornenia na rozdiel vo význame takých dvojíc ako *zverejniť* — *wverejniť*, *typ* — *tip*, *jednohlasný* — *jednomyselný*, *opis* — *odpis*, *zviera* — *zver*, alebo sa vysvetľujú slová, ktoré sa vynárajú v súvislosti s novou spoločenskou problematikou, napr. *inovácia*, *federatívny* — *federalný*, *dispečer*, *manažer*, ale i *nohejbal* a *pozabučkárenie*. Niektedy sa statočne upozorňuje na nedoriešenosť problému.

Okruh autorov, ktorí prispievajú do rubriky *Slovenčina na každý deň*, sa v priebehu desiatich rokov tiež zmenil, pribudli najmä nové, mladšie mená. No možno povedať, že základný kmeňový súbor sa vcelku drží. Treba pripisať k dobru týmto autorom, že sa usilovali o primeranú štýlistickú formu, ba aj o autorskú individualitu. Niektorí autori podávajú svoje poznátky jednoduchou výkladovou formou, opierajú sa vždy o konkrétné príklady. Iní akoby len mimoehodom glosovali zaregistrované chyby a kazy. Niektorí zase podopierajú svoje závery uvádzaním čo najväčšieho počtu príkladov. Ba sú aj takí autori, ktorí sa zámerne usilujú o ľahšie, nadľahčené podanie. Uvedieme aspoň jeden príklad: *Prenechajme iným, aby si lá-*

mali hlavu, či môže taký nenáročný textík (ide o text *Ide vláčik ši-ši-ši*) uspokojiť štavoročných fiškusov, ktorí vedú zasvätené rozhovory o značkách automobilov a ktorí nezabudnú na zdvorilé Pre-páčte, keď si v rozhovore o vyvolávaní filmu popletú ustalovač s vývojkou. (2. 2. 1970). No sú tu aj autori rozhnevaní, ako ukazuje tento príklad: *Bohužiaľ, ale tento titul* (ide o názov učebnice *Nemčina pre každý deň*) je z gramatickej stránky negramotný. Čo tam hľadá predložka pre? V poslednom čase je to hotová nákaza. Pre a pre a ustavične pre — či treba či netreba. (29. 6. 1970).

Napokon treba pripomenúť, že rubrika *Slovenčina na každý deň* plní aj úlohu propagátora slovenskej jazykovedy. Na tento cieľ sú orientované drobné príspevky o zaslúžilých jazykovedcoch, ale najmä glosy o nových jazykovedných publikáciach. Takúto funkciu majú aj glosy k jednotlivým slávnostným alebo spoločenským udalostiam (výročia SNP, 1. máj, MDŽ, začiatok a koniec roka, začiatok a koniec školského roka).

Záverom: Vyše štyristo drobných jazykových poznámok publikovaných počas desiatich rokov, ale aj ich ohlas vo verejnosti, to by malo byť zárukou, že sa táto rubrika udrží ešte dlho a že ju budú Bratislavčania tak pozorne čítať ako všetky ostatné príspevky vo Večerníku.

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

O zdanlivom priebehu dejá

FILIP SABOL

Použitím slovies pohybu na vyjadrenie statického dejá alebo stavu sa dosahuje zdanlivý, iba simulovaný priebeh dejá, ktorý ozvláštnjujúco modifikuje kontext. Nad týmto aktualizačným štylistickým prostriedkom sa zamýšľame najmä preto, že sa mu dokorán otvorili dvere i v náučnom a administratívnom štýle, kde sa očakáva čo najobjektívnejší záznam skutočnosti.

Viacvýznamosť slovies je v našom jazyku celkom bežná. Súvisí s menším alebo väčším posunom pôvodného významu do okruhu preneseného, metaforického vyjadrovania. I slovesá vyjadrujúce pohyb bývajú nositeľmi veľmi pestrých významových odtienkov a daktoré sú schopné vyjadrovať aj veľmi vzdialené, ba až protichodné

významy. Nemáme v úmysle zaoberať sa bežnými posunmi významu pohybových slovies, sústredíme sa iba na také posuny, pri ktorých sa už nevyjadruje pohybovosť ako základný prvok ich významu.

Fiktívny, zdanlivý priebeh deja sa najčastejšie vyjadruje spojením tvarov slovies *isti*, *chodiť*, *stúpiť*, *kročiť*, *spieť*, *behať*, *viesť* a ich odvoedenín so slovesným podstatným menom od slovies *stretat sa*, *stretnať sa*. Pri dokladaní významov sa budeme opierať o Slovník slovenského jazyka (1959—1968) a používanie spojení, v ktorých ide o zdanlivý priebeh deja, v náučnom a administratívnom štýle doložíme výpiskami zo známych jazykových príručiek J. Mistrika (1975) a L. Kučera (1975) a z brožúrky 20 rokov služieb pracujúcim (1973).

Je nesporné, že pôvodný zánier pri použití pohybových slovies na vyjadrenie zdanlivého priebehu deja bol oživit, resp. ozvláštniť jazykové prejavy. Vieme, že používatelia jazyka si takéto nové vyjadrovacie prostriedky ochotne osvojujú. Lenže iba po časovom odstupe možno spoľahlivo zistíť, ktorý z takýchto aktualizačných prostriedkov sa v praxi ujal a ktorému práve metaforickosť a z nej vyplývajúca príznakovosť neumožnilo širšie používanie.

Na vyjadrenie realizácie alebo začiatocnej fázy deja sa nezriedka používajú slovesá *dôjsť/dochádzať*, *pristúpiť/pristupovať* a *prikročiť* v spojení s dejovým podstatným menom. Príklady: *Došlo k spodobeňiu spoluhlásky ...* (Rozbory, s. 32) — *Dochádza k vytvoreniu prvých skupinových stredísk.* (brožúra — ...) *pristúpil podnik k zavedeniu nového systému riadenia.* ([tamtiež]) — *Preto sa pristúpilo k adaptácii domu na ulici Sovietskej armády 63.* ([tamtiež]) — *A teraz prikročime k riešeniu pálčivého problému.* (administratívny úzus)

SSJ uvádzá príslušné významy týchto slovies bez akýchkoľvek kvalifikátorov, zaznačuje ich teda ako neutrálne spisovné. Zato však i v Kultúre slova už odzneli viaceré kritické hlasy proti takýmto „nákladným vyjadreniam“ či neústrojným konštrukciám (pozri KS, 6, 1972, s. 365; KS, 7, 1973, s. 315 a KS, 8, 1974, s. 125). Ide tu naozaj o klišéovité spojenia, ktoré sa v jazyku pocitujú ako vyumelkovane, významovo menej priezračné. Odporúča sa teda voliť významovo prieľahnejšie a jednoduchšie výrazy, napr.: *Nastalo spodobenie spoluhlásky.* — *Začínajú sa vytvárať prvé skupinové stredíská.* — *Začali sme zavádzat nový systém riadenia.* — *Preto sme adaptovali dom na ulici Sovietskej armády 63.* — *A teraz budeme riešiť pálčivý problém.*

V administratívnom slangu sa zriedkavo používajú na vyjadrenie začiatocnej fázy deja i slovesá *nabehnúť* a *nabiehať*, napr.: *Nabehli sme už na racionalizáciu práce a mzdových sústav.* Je to nepotrebný kalk z nemčiny a v spisovných prejavoch ho treba nahradzať významovo priezračnými domácimi výrazmi: *Zaviedli sme (uplatňujeme) už racionalizáciu práce a mzdových sústav.*

Na obrazné vyjadrenie nadobúdania, dosahovania niečoho konkrétneho (zriedkavejšie aj abstraktného) sa používajú slovesá *dôjsť/dochádzat*, *prišť/prichádzat*, *dospieť*, a to najčastejšie v takýchto konštrukciach: *dôjsť k cielu*, *k sláve*, *k uznaniu* (zastar. i *dôjsť ciela*, *slávy*, *uznania*), *dochádzat k pozitívnym výsledkom*, *prišť k rozumu*, *prichádzat k presvedčeniu*, *dospieť k poznaniu* a pod. Z umeleckého štýlu sa preniesli do hovorovej reči a z nej prenikajú aj do textov náučného štýlu. Príklad: *Uvádzajú sa v nej nové vedecké poznatky, ku ktorým výskumný (vedecký) pracovník došiel* (Rozbory, s. 210). Hoci sú to zaužívané spojenia, pocitujeme pri nich neprimeranú nákladnosť (azda aj staromódnosť), preto dávame prednosť ich jednoduchším náprotivkom: *dosiahnuť ciel*, *stať sa slávnym*, *dočkať sa uznania*, *dopracovať sa pozitívnych výsledkov*, *dostať rozum* (*zmúdrrieť*), *osvojiť si* (*nadobudnúť*, *získať*) *presvedčenie*, *poznať*.

Slovesá *vyjsť* a *vychádzat* sa používajú i v prenesených významoch „pridržiavať sa dačoho, nadvázovať na niečo, opierať sa o dačo, čerpať z niečoho, zakladať sa na dačom“. Na ilustráciu zopár príkladov: ... *nemožno hovoriť o priamom výklade alebo analýze vzťahových zákonitostí*, z akých sa *vychádza vo výkladových textoch*. (Žánre, s. 95) — *Vychádzajúc z našej definície a opieraјúc so v naše kritériá...* (Žánre, s. 108) — *Treba vyjsť z vecného významu predložky po v takomto spojení slov*. (Rozbory, s. 139) — *Aj v ďalšom období chceme vychádzat zo získaných skúseností*. (brožúra) — *Vychádzajúc z Vášho listu...* (administratívny úzus)

Takéto konštrukcie majú najväčšiu frekvenciu v náučnom štýle, ale prenijajú aj do administratívneho a publicistického štýlu. Potvrdzuje to aj citovaný príklad z administratívneho úzu. Donedávna sa podobné listy začínali takto: *Podľa Vašej úpravy..., Na základe Vášho listu... Výraz vychádzat z dačoho* v základnom význame značí „opúštať niečo, zanechávať dačo“, spravidla dačo konkrétné (napr. *vychádzat z budovy*) a v prenesenom význame aj dačo abstraktné (*vychádzat z módy*, *vyšiel z praxe*). V takomto význame sa sloveso *vyjsť* použilo vo vete *Z tohto telesného stavu vyjde po vyliečení* (Rozbory, s. 142). No tento význam je protichodný významu „pridržiavať sa niečoho“. Podľa toho by sa napr. spojenie *vychádzat z istého principu* mohlo rozumiť ako „strácať istý princíp“ alebo „nebráť ho do úvahy“, ale aj ako „nadvázovať na istý princíp, opierať sa oň, bráť ho do úvahy“. Je teda otázka, či sloveso s takýmito protichodnými významami, hoci jeho frekvencia v odbornom štýle je značná, je vhodné na presné vyjadrenie myšlienok. Mnohí štylisti si hájajú po mnohoznačnej konštrukcii *vychádzat z dačoho* ani nie z rutinérstva, ale skôr z pohodlnosti, aby nemuseli hľadať adekvátnejší vyjadrovací prostriedok.

Slovesá *vyjsť/vychádzať* majú aj iný, menej posunutý význam „byť výsledkom niečoho“. Uvedieme naň aspoň jeden príklad: *Z doteraz povedaného vychádza, že prvým orientačným kvalifikátorom útvaru je rozsah, extenzita textu* (Žánre, s. 25). Sloveso *vychádza* je tu synonymné so slovesom *vysvitá*, no jeho nahradenie týmto synonymom nie je potrebné, lebo v takomto význame sa sloveso *vychádzať* používa bežne.

Fiktívny priebeh dejá vyjadrujú aj slovesá *prejsť/prechádzať*, *prebehnúť/prebiehať*, *bližiť sa*, *stretáť sa* a *stretnúť sa*, a to napr. v takýchto súvislostiach: *Správa prešla najprudším vývinom a najväčšími formálnymi zmenami od svojho vzniku...* (Žánre, s. 117) — ...*súťaže, ktoré prebiehajú medzi jednotlivými prevádzkami.* (brožúra) — *Úradný list sa bliží k oznámeniu, správe alebo zápisnici.* (Rozbory, s. 206) — *Aj v slovenčine sa stretávame s nesprávnou výslovnosťou zámena kto v podobe gdo.* (tamtiež, s. 227)

Slovesá *prejsť* a *prebiehať* vyjadrujú v uvedených prípadoch reálizáciu alebo trvanie dejá vysloveného dejovým alebo slovesným substantívom. Výpovede by bolo možno formulovať i jednoduchšie, bez vnášania prvkov priebehu dejá, povedzme takto: *Správa sa od svojho vzniku najprudšie rozvíjala a formálne najväčšmi menila...* — ...*súťaže, ktoré sa konajú medzi jednotlivými prevádzkami.* Pravda, neraď práve tento priebeh dejá vhodne aktualizuje text, takže takýto spôsob vyjadrenia nemožno odmietať.

SSJ nezaznamenáva sloveso *bližiť sa* k dačomu s významom „poddobať sa niečomu, mať s ním dačo spoločné“. Používanie tohto nezvyčajného zvratu svedčí o zjavnej záľube v oživovaní jazykových prejavov slovesami pohybu.

I slovesá *stretávať sa* a *stretáť sa* sú v uvedených významoch príznakovými (metaforickými) náhradami bežne používaných slovies (spravidla slovies zmyslového vnímania). Namiesto *stretávame sa s nesprávnou výslovnosťou* by sme mohli povedať *počujeme nespránu výslovnosť alebo vyskytuje sa nesprávna výslovnosť.* Podobne namiesto *stretávať sa s diferenciáciou* možno použiť spojenie *badat (porozrovať, vidieť) diferenciáciu*, prípadne *býva diferenciácia*.

Napokon aj slovesá *previesť* a *odviesť* implikujú metaforický priebeh, a to v takýchto formuláciách: *Sušenie bielizne sa prevádzalo len na dvore priemyselnej práčovne na šnúrach.* — *Každý, kto odvie dol dobrú prácu, môže s hrdostou pocíťovať radosť...* (obidva výpisy sú z brožúry).

Obidva výrazy prenikli do slovenčiny z iných jazykov, v ktorých sa takýto spôsob vyjadrovania nepokladá za príznakový. Prvý výraz už takmer vychádza z módy, kým druhý ešte len začína byť módny. V spisovnej reči sa obidva výrazy v takýchto súvislostiach pokladajú

za nekorektné, preto ich nahradzame vžitými a osvedčenými domá-cimi prostriedkami: *Bielizeň sa sušila... — Kto dobre pracoval (kto vykonal dobrú prácu) ...*

Pohybovými slovesami sa teda v istých spojeniach dosahuje fiktívny, zdanlivý priebeh deja. Ukazuje sa, že slovesá pohybu sú schopné v prenesenom význame vyjadrovať i statické deje a stavu, lenže takéto vyjadrenia bývajú vždy príznakové, metaforicky zafarbené. Ich príznakovosť je tým výraznejšia, čím väčší je posun ich význa-mu. Ak už pohybové slovesá posunom nadobudnú antonymný (proto-chodný) význam, treba ich považovať za menej vhodné na presné for-mulovanie jazykových prejavov. Metaforickosť spôsobila, že sme si obľúbili prostredky vyjadrujúce fiktívny priebeh deja, ale metaforickosť spôsobuje aj ich významovú labilnosť. A na to by sa nemalo zabúdať najmä pri koncipovaní textov odborného štýlu.

Košice, Steinerova 6

LITERATÚRA

Slovník slovenského jazyka I—VI. Red. Š. Peciar. 1. vyd., Bratislava, Vyda-vateľstvo SAV 1959—1968. (SSJ)

MISTRÍK, J.: Žánre vecnej literatúry. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. (Žánre)

KUČERA, L.: Druhy jazykových rozborov slovenčiny. 2. vyd., Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. (Rozbory)

Pamätná brožúra „20 rokov služieb pracujúcim“. Vyd. Komunálne služby v Spišskej Novej Vsi 1973. (brožúra)

ROZLIČNOSTI

Slová typu prolegomena

Vo vedeckých prácach, zriedkavejšie aj v hovorených prejavoch sa používajú niektoré slová grécko-latinského pôvodu (alebo novšie utvorené z gréckych a latinských základov) typu *prolegomena*, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v množnom číslе, resp. sú pomnožné. Svojím zakončením (na krátke *-a*) pripomínajú prevzaté slová typu *idea*, teda formy, 1. pádu jednotného čísla ženského rodu.

Slová typu *prolegomena*, skúmané izolovane, bez kontextu, sa z hľadiska vonkajšej formy neodlišujú od domáčich slov. Preto sa môžu vo vedomí, ako aj pri bežnom používaní (a v praxi sa tak aj stáva) niekedy chápať ako tvary nominatívus singuláru ženského rodu. Takéto chybné chápanie sa navonok prejavuje v spojeniach so zhodnými prívlastkami a slovesnými tvarmi, na ktoré sa tieto slová v kontexte viažu. Možno napr. počuť takéto spojenia: *už vyšla Philologica; nová Graeco-Latina; bolo to v poslednej Slavike Slovake* a pod.

Podľa stupňa zdômácnenia možno v spisovnej slovenčine rozlíšiť tri skupiny prevzatých slov tohto typu.

Pôvodnú formu si zachovávajú slová, ktoré sú časťou viacslovných spojení a označujú najmä názvy časopisov a zborníkov. Ide o výraz *studia* napr. v spojeniach *Studia Slavica*, *Studia Historica Slovaca*, *Studia Academica Slovaca*. Niekoľko (ak ide o názov periodického zborníka) sa slovo *studia* vynecháva. Napr.: *Philologica* (t. j. *Studia Philologica*), *Linguistica Slovaca* (t. j. *Studia Linguistica Slovaca*), *Slavica Slovaca* (t. j. *Studia Slavica Slovaca*), *Slavica Pragensia* (t. j. *Studia Slavica Pragensia*). Podobne sa vyskytuje v spojeniach aj slovo *acta* a *folia*. Napr.: *Acta... Universitatis Šafarikanae...*, *Folia Medica Martiniana*. Inak sa slová *studia*, *acta* a *folia* používajú aj v zdômácnenej podobe, a to vo forme *štúdie*, *aktá*, zried. *akty*, *fólie*, pravda, ako plurálové podoby k formám *štúdia*, *akt* a *fólia* (vo viacerých významoch, nie však ako súčasti názvov časopisov).

Pôvodnú formu 1. pádu množ. čísla s krátkym *-a* (ale v nepriamych pádoch už s tvarmi podľa slovenského skloňovania), ako sme zistili podľa úzu a kodifikácie v Slovníku slovenského jazyka — SSJ, si zachováva neveľký počet slov, zväčša knižných, pomerne zriedkavých, ktoré označujú vedecké diela, súbory vedeckých, prípadne aj iných diel, spracovanie základných pojmov, doplnky k predchádzajúcemu dielu, drobné príspevky, prípadne názvy vedeckých alebo iných diel a pod. V SSJ sa uvádzajú napr. názvy *analekta*, *-lekt*; *prolegomena*, *-men*; *miscellanea*, *-ei*; *priora*, *-or*; *regesta*, *-gest* a ako názov diela aj výraz *Paralipomena*. Všeobecný názov je uvedený len v singulárovej forme *paralipomenon*, ale v Slovníku cudzích slov (L. Droba a kol., Bratislava, 1953) sa uvádzá plurálová forma *paralipomena* (bez označenia rodu a čísla) vo význame „príďavok k predostrešnému dielu“. Uvedený slovník od Drobu a kol. naznačuje výraz *parerga* s významom „menšia vedecká práca“. V nemeckom cudzojazyčnom slovníku (Fremdwörterbuch, red. H. Klien, Lipsko 1954) sa uvádzá s významom „súbor malých spisov, doložka (v knihe)“. Z literatúry poznáme výraz *collectanea* s významom „súbor výťahov z literárnych diel, súbor vedeckých pozorovaní“. V tomto význame sa slovo *collectanea* uvádzá v spomínanom nemeckom slovníku. V od-

bornej literatúre sa vyskytujú aj výrazy *diverza* „rozličné veci“ a *digesta* „usporiadane výťahy zo spisov“.

Väčšina prevzatých slov tohto typu sa v súčasnosti používa už v čiastočne zdomácnenej podobe. Tento stav sa prejavuje aj v SSJ, v ktorom je kodifikovaná forma nominatívum plurálu s dlhým -á, resp. v slovách po predchádzajúcej samohláske i s príponou -e (v tom prípade ide o prechod k ženskému rodu). Takéto tvary sa používajú aj v hovorených a písaných prejavoch. Napr. namiesto staršieho *universalia* sa dnes častejšie používa zdomácnená forma *univerzália*. Podobne namiesto staršieho pomenovania súpisu chýb na konci knihy *errata* sa dnes stretávame so zdomácnenou formou *erráta*. Staršie názvy *periodica*, *genitalia*, *nacionalia* nahradili zdomácnené formy *periodiká* (sg. *periodikum*, SSJ), *genitálie*, *nacionálie*. Pri slovách s bázou zakončenou na -i by sme očakávali pádovú príponu -á, ktorá je v strednom rode pri vzore *mesto* náležitá, teda *univerzália* (podobne, ako je napr. *adverbiá*). Príklon k ženskému rodu nastal zrejme vplyvom feminín typu *anomália*, množ. č. *anomálie*, *patália*, množ. č. *patálie*, *represálie* (pom.) a pod. Ako feminína sa v SSJ uvádzajú napr. slová *bakchanálie*, *cereálie*, *fosílie*, *ordálie*, *personálie*, *insignie*, no slovo *juvenilie* sa označuje v protiklade s formou ako neutrum. V slovníkoch cudzích slov sa okrem toho ešte registrujú slová *generálie*, *luperkálie*, *saturnálie*, *utenzílie* a i. Zdomácnené je aj slovo *skriptá*, ktoré je v slovenčine pomnožné, napr. *vydal jedny skriptá*. Forma *skriptum* je už zastaraná.

Aj v jazykovednej terminológii sa čoraz častejšie používajú pôvodné latinské termíny *singularia tantum* a *pluralia tantum* v čiastočne poslovenčenej podobe *singulária tantum* a *plurália tantum*. Takéto formy sú napr. bežné v Morfológii slovenského jazyka. Podobne sa tu vyskytujú formy *numeráliá*, *pronominá*, *adverbiá*. V jazykovedných prácach sa stretávame aj s termínom *adjektivália*.

Vo všetkých uvedených skupinách príkladov ide o formu nominativu plurálu slov stredného rodu, ktoré majú v jednotnom čísle rozličnú formu, napr. *paralipomenon*, *miscellaneum*, *numerales*. Tie slová, ktoré sú zriedkavé a ktoré používa pomerne úzky okruh odborníkov, a, pravdaže, citátové latinské názvy časopisov a pod. si zachovávajú svoju pôvodnú latinskú (grécku) podobu s krátkym -a, a preto si ich plurálovú formu (resp. význam) treba osobitne uvedomovať a treba ich správne používať v spojeniach so zhodnými prílastkami a slovesnými tvarmi. Napr. *tie prolegomena už vyšli*; *Slovenské miscellanea vyšli dávno*; nové *Philologica* sú už v *tlači*; *Studia Academica Slovaca* sa konali v *auguste*. V hovorených prejavoch sa v nepriamych pádoch už prejavuje istý stupeň zdomácnenia, napr. *publikoval to v Slavikách, vo Philologikách mal štúdiu*.

Z uvedených troch skupín skúmaného typu slov len pri prvej je odôvodnená a prirodzená plurálová forma s krátkym -a, lebo ide vlastne o citátové slová. Pri druhej skupine (typ *prolegomena*) už nie je zachovanie pôvodnej plurálovej formy natoľko odôvodnené. Ide síce o málo slov, ktoré sú pomerne zriedkavé, ale aj tie prejavujú isté prvky zdomácnenia. Niektoré sa píšu domácim pravopisom (napr. slovo *analekta* sa píše s písmenom *k*, a nie s grafémou *c*) a v nepriamych pádoch sa zaraďujú do domácej paradigm (v genitíve podobne ako iné nezdomácnené slová) a skloňujú sa podľa vzoru *mesto*. Preto na pozadí zdomácnených foriem typu *periodiká* stoja krátke plurálové formy typu *prolegomena* akosi osihotene a pocitujú sa ako neprirodzené, cudzie. Možno predpokladať, že v súvislosti s tendenciou po pravidelnosti, ktorá sa v slovenskej morfológii uplatňuje, aj tieto cudzie formy sa časom nahradia domácmi tvarmi s dlhým -á a budú sa písat v podobe *prolegomená*, *analektá* a pod. Podporuje to aj tá skutočnosť, že krátke -a zväčša mylnie hodnotí takéto neutrá plurálu ako feminína v singulárovej podobe aj v niektorých lexikografických prácach. Napr. v Slovníku cudzích slov od S. Šalinga a kol. (Bratislava, 1965) sa uvádzajú slovo *koleoptéra*, -y, ž. (správne *koleoptera*, -er, str., mn. č.), v Retrográdnom slovníku slovenčiny (J. Mistrik, Bratislava, 1976) sa slová *miscellanea*, *priora*, *koleoptéra* označujú indexom 15 (t. j. ako typ žena). Napokon tvary s dlhým -á sa už začínajú používať v praxi. Napr. R. Brtáň v knihe K. Biathovej a R. Bunčáka Drevený panteón (Bratislava 1976) píše: „*Hlavným prameňom nám boli M. Šulekove Memorabilia, Laučekove Collectanea...*“ (s. 62/63). V súčasnosti sa za správne pokladajú tvary *prolegomena*, *analekta*, *regesta* a pod., teda s krátkou príponou -a ako formy nominatívu plurálu stredného rodu.

K. Palkovič

Ján Novák i Novák Ján?

V ostatnom čase sa na rozličných miestach (najmä v písomnostiach, ako sú listy, obežníky, správy, hlásenia, poštové poukážky a pod.) často stretávame s dvojakým písaním (a čítaním) osobných mien. Popri staršom a bežnejšom spôsobe, podľa ktorého sa na prvom mieste uvádzajú rodné (krstné) meno a až za ním na druhom mieste priezvisko (teda typ *Ján Novák*), sa dc popredia dostáva aj spôsob, v ktorom sa uplatňuje opačné poradie zložiek osobného mena (*Novák Ján*). Mnohých používateľov spisovného jazyka zaujíma, či túto „dvojakosť“ norma pripúšťa, alebo nie.

Otzázkou je zložitejšia, ako sa na prvý pohľad zdá. Odpoveď na ňu

musí vychádzať zo širších jazykovo-historických a spoločenských súvislostí.

Predovšetkým treba povedať, že v každom národnom (spisovnom) jazyku sa v procese jeho historického vývinu a formovania do dnešnej podoby postupne zaužíval a ustálil istý spôsob pomenúvania osôb, istý typ osobného mena. Napr. v ruštine sa vyvinula trojčlenná menná sústava, ktorej jednotlivé zložky majú poradie 1. rodné meno, 2. otcovské meno a 3. priezvisko (*Lev Nikolajevič Tolstoij*). Väčšina susedných jazykov — slovanských i neslovanských — má dvojčlennú mennú sústavu s poradím 1. rodné meno a 2. priezvisko (*Adam Mickiewicz, Bertolt Brecht, Victor Hugo, Charles Dickens, Alberto Moravia, Ivo Andrič* atď.), výnimku tu tvorí maďarčina, v ktorej sa ustálilo opačné poradie obidvoch zložiek: *Petőfi Sándor*). Rovnaká menná sústava, t. j. dvojčlenná s poradím zložiek rodné meno + priezvisko, sa vyvinula aj v našom jazyku. Priezvisko ako dôležitejšia a rozhodujúca zložka osobného mena (najmä z hľadiska jeho identifikačnej funkcie) stojí tu teda na druhom mieste, za rodným menom, v čom možno vidieť priame pôsobenie slovotvorných zákonitostí slovenčiny (podobná situácia je v poradí významových častí výpovede: jadro ako nová, významovo dôležitejšia zložka výpovede stojí v citovo neutrálnych jazykových prejavoch vždy za východiskom výpovede). Pri zvukovej realizácii osobného mena sa toto pôsobenie prejavuje na intenzite dôrazu; ten je spravidla výraznejší na priezvisku.

Z uvedeného vychodí, že osobné meno, v ktorom priezvisko stojí za rodným menom, tvorí v našom spisovnom jazyku (v nárečiach sú aj mnohé iné typy) základný, nepríznakový typ, ktorý sa má používať všade tam, kde nie sú nijakých osobitných dôvodov na jeho nahradenie iným typom. Sú to všetko prípady, keď osobné meno stojí samostatne a nemá inú funkciu ako pomenúvať istú osobu (všetky druhy podpisov, osobné mená v adresách, na rozmanitých menovkách, tabuliach, v zoznamoch, ktoré nie sú usporiadane podľa abecedy a pod.). Treba dodať, že uvedený typ (*Ján Novák*) má u nás aj platnosť právnej normy (napr. pri zapisovaní osobných mien do matriky alebo do osobných dokladov).

Neodôvodnené narúšanie tejto normy predstavuje nielen jazykovú, ale nezriedka i vecnú chybu. Totiž pri takých osobných menách ako *Augustín Ivan, Eliáš Fedor, Kazimír Adam, Vasil Gregor, Adam Eliáš, Stanislav Kazimír* atď., teda pri takých, v ktorých vo funkcii priezviska vystupuje v súčasnosti ešte bežne používané rodné meno, prehodenie poradia zložiek osobného mena musí — ak sa osobitne nevyznačí — nevyhnutne spôsobiť nedorozumenie, lebo prijímateľ, akceptujúci platnú normu, za priezviská považuje len tie mená v nich, ktoré stoja na druhom mieste.

Sú však aj také prípady použitia osobných mien v slovenčine, v ktorých typ s obráteným poradím komponentov mena (*Novák Ján*) treba pokladať za korektný. Tak je to napr. v rozličných zoznamoch (zoznamy voličov, pracovníkov, členov organizácií, študentov a žiakov, telefónnych koncesionárov a pod.), kde určité osobné meno vystupuje vo väčšom súbore mien a praktické zretele (najmä úsilie o lepšiu orientáciu v tomto súbore) si vyžadujú, aby mená boli usporiadané podľa abecedného poradia. Zmena poradia zložiek osobného mena je tu teda nielen odôvodnená, ale — vzhľadom na prijímateľa — aj evidentná (pravdaže, len vtedy, keď sa realizuje dôsledne). Navyše sa táto zmena prijímateľovi signalizuje, a to graficky — čiarou medzi obidvoma zložkami: *Novák, Ján*, príp. aj inak: *Novák, Ján; NOVÁK, Ján* a pod. — aj zvukovo — premiestením dôrazu na priezvisko (toto sa však nevzťahuje na prípady, keď je viac nositeľov tohto istého priezviska a rozhodujúcu časť identifikačnej funkcie preberá na seba rodné meno; pri týchto menách zostáva dôraz na rodnom mene: *Novák, Ján; Novák, Jozef; Novák, František* atď.).

Zhrňame: 1. Ustáleným, normovaným, a teda základným typom osobných mien používaných dnes v spisovnej slovenčine je typ, v ktorom priezvisko stojí za rodným menom. Tento typ sa má použiť všade tam, kde osobné meno stojí samostatne a nies niejakých dôvodov na zmenu poradia jeho zložiek. Vo zvukovej podobe osobného mena sa väčšia dôležitosť priezviska prejavuje v jeho dôraznejšej výslovnosti (*Ján Novák*).

2. Typ osobného mena s opačným poradím jeho dvoch zložiek sa používa v prípadoch, kde je táto zmena odôvodnená a prijímateľovi známa. Sú to prípady, v ktorých vystupuje väčší počet mien usporiadaných podľa abecedy. Postavenie priezviska na prvom mieste sa pri tom prijímateľovi signalizuje čiarkou medzi obidvoma zložkami, príp. aj iným grafickým spôsobom a premiestením dôrazu na túto časť (*Novák, Ján*) — okrem prípadov výskytu dvoch alebo viacerých nositeľov tohto istého priezviska, vystupujúcich vedľa seba, v ktorých rodné mená ako rozhodujúce faktory identifikácie ponechávajú si aj rozhodujúcu časť dôrazu (*Novák, Ján; Novák, Jozef*).

L. Bartko

O nových slováčach stratár, závlahár a majetkár

Počas žatvy pracujú na poliach pri zbere obilníč aj *stratári* (*stratárky*), ktorí sledujú, aké veľké straty vznikajú pri zbere úrody najmodernejšimi strojmi (kombajnmi). Názov *stratár* je nové slovo,

ktoré sa v Slovníku slovenského jazyka doteraz neregistruje, ale veľmi často sme sa s ním stretli počas žatevých prác v dennej tlači, napr.: *Práca stratára*. — ...prácu stratára treba povýsiť... — ...a ich činnosť kontroluje hlavný stratár... (Smena, 15. 7. 1976, s. 1 a 7). — Za kombajnmi chodí Lýdia Hricová, stratárka... (Pravda, 30. 7. 1976, s. 2). — ...našiel stratár Gustáv Krišák iba dve obilné zrná (Smena, 28. 8. 1976, s. 3).

Podstatné meno *stratár* je utvorené od slova *strata* príponou *-ár*. Slovotvorný model s príponou *-ár*, ktorá sa pripája k slovesám alebo podstatným menám, je v spisovnej slovenčine produktívny a živý. J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1971, s. 101) pri názvoch osôb s príponou *-ár* vyčleňuje osobitnú skupinu názvov osôb, ktoré sa zaoberejú tým, čo označuje základné podstatné meno (v istých prípadoch môže ísť aj o abstraktné podstatné meno), napr.: *poplatkár*, *úvodníkár*, *slovníkár*, *križovkár*, *spolkár*, *kvalitár*, *návrhár*, *vývojár*, *námetár*. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj nové slovo *stratár*, ktoré je utvorené od abstraktného podstatného mena *strata* príponou *-ár*, pravda, v spisovnej slovenčine má príznak hovorovosti. Nazývame ním osobu, ktorá sláduje straty obilia pri žatve. Ženská podoba je *stratárka*.

Aj nové slovo *závlahár* je utvorené od abstraktného podstatného mena *závlaha* príponou *-ár*. V SSJ V (s. 559) sa uvádzajú ako samostatné heslo *závlažovač* s významom „prístroj, zariadenie na závlažovanie“. S novým slovom *závlahár* aj s jeho odvodeninami sme sa často stretli v dennej tlači, keď sa v nej referovalo o boji so zlými klimatickými podmienkami (veľké sucho) v lete 1976, napr.: *Obetavá práca závlahárov JRD Podunajské Biskupice nezostáva bez výsledku*. — Až keď hladina v zrážkomere vystúpi na 30 mm, sú závlahári spokojní... — ...povedal závlahársky technik... (Práca, 19. 7. 1976, s. 3). — *Brigáda závlahárov*. — *V priebehu minulého roku sa závlahári úspešne vyrównali sú záväzkom...* (Pravda, 14. 8. 1976, s. 4).

Ako vidieť, nový názov na pomenovanie osoby, ktorá sa zaobere závlažovaním pôdy počas vegetačného obdobia, sa utvoril od abstraktného podstatného mena *závlaha* príponou *-ár*, teda nie od slovesa *závlažovať* príponou *-č* (*závlažovač*), ktorým v spisovnej slovenčine nazývame prístroj, zariadenie na závlažovanie. Inak v spisovnej slovenčine je veľa prípadov, že príponou *-č* sa od slovies tvoria aj názvy osôb, aj názvy prístrojov, napr. *nakladač*, *vyorávač*, *triedič*, *nosič*, *voďič* a pod. Aj podstatné meno *závlahár* má podobne ako podstatné meno *stratár* príznak hovorovosti.

V dennej tlači sme sa stretli aj s jedným dokladom na pomenovanie osoby, ktorá pracuje na (štátnom) majetku — *majetkár*: Za-

čal sa u majetkárov v Poľove pri Košiciach [Smena, 28. 8. 1976, s. 3].

Podstatné meno *majetkár* je utvorené od slova (štátny) *majetok* príponou -ár a označuje sa ním osoba, ktorá pracuje na (štátnom) majetku. Slovo *majetkár* je významovo nepriezračné (pri ľom by sa skôr predpokladal význam „kto čosi robí s majetkom“, nie „kto pracuje na štátnom majetku“), preto ho možno zaradit iba medzi slanové prostriedky. Spisovným ekvivalentom tohto jednoslovného pojmenovania je spojenie *pracovník štátneho majetku*.

Nové názvy *stratár*, *závlahár* a *majetkár* treba s príslušným hodnotením zachytiť aj v novom vydani SSJ.

J. Jacko

SPRÁVY A POSUDKY

Seminár prekladateľov

V súvislosti s prekladaním umeleckých diel badať u nás oživenú a stúpačujúcu aktivitu. Svedčia o nej napríklad články v Revue svetovej literatúry, v Slovenských pohľadoch, ale i v našom časopise. Prejavom odborne organizovaného rozvíjania tejto literárnej aktivity je seminár na tému *Úroveň slovenčiny v súčasnej prekladovej tvorbe*. Usporiadala ho Komisia pre umelecký preklad pri Slovenskom literárnom fonde v Bratislave. Seminár bol po aktíve prekladateľov umeleckej literatúry (26. februára 1976) druhým kolektívnym podujatím tohto druha v minulom roku a konal sa v Klube lodníkov dňa 30. novembra popoludní.

Po úvodnom referáte pracovníka Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV Gejzu Horáka na tému seminára bola veľmi obsažná, vecne mnohostranná, zaujímavá a podnetná diskusia.

Z úvodného referátu, ktorý mal na zreteli preklad ako hotový text nepríamo pôsobiaci aj na jazykovú kultúru čitateľa, uvedieme aspoň tri myšlienky: 1. Čím prekladateľ lepšie pozná kodifikovanú normu spisovnej slovenčiny, tým viacej možností (výberu) mu ona poskytuje, tým viacej mu dovoľuje a tým účinnejšie ju môže v súlade s celkovým rázom diela dotvárať. Tam, kde norma poskytuje iba jedinú možnosť (napr. v morfológii), treba ju pozorne zachovávať; neodôvodnené porušenie normy je minus diela: škodí jazykovej kultúre a navyše narúša celkový umelecký dojem diela. — 2. V našej prekladovej tvorbe informovaný čitateľ (vrátane teoretiká) s potešením zistuje najviac prírastkov v okruhu lexiky, a to najmä frazeológie; súvisí to s postavením lexiky v rámci jazykových plánov i s tematickou šírkou prekladov a novými (cudzími) reáliami. — 3. Úroveň slovenčiny v umeleckom preklade je približne taká ako v pôvodnej umeleckej tvorbe.

V diskusii predniesli pripravené i bezprostredné príspevky teoretici aj praktici. — Viktor Kochol sa zapodieval prekladaním poézie a ukázal, že pri jazykoch rytmicky odlišných treba pracovať so substitúciou (napr. rým v prekladoch V. Turčánoho z antickej poézie). — Ľubomír Felde k prehovoril ako vydavateľský pracovník. Radil redaktorom, aby si dobre vyberali spolupracovníkov; potom sa nebudú musieť žalovať, že majú s úpravou prekladov mnoho roboty. — Ján Boor konštatoval úmernosť medzi jazykom pôvodného diela a rečou jeho prekladu, ale dotkol sa i vzťahu medzi rečovou stránkou prekladov a súčasným stavom spisovnej slovenčiny a úrovňou teórie o nej (teoretické práce i príručky); žiadal zachovávanie normy, ale i jej tvorivé prekračovanie. — V prečítanom príspevku Dušana Slobodníka sme počuli myšlienku, že dozrel čas na spoluprácu jazykovedcov a prekladateľov veršov v okruhu špecifickosti básnickej syntaxe. — Ružena Dvořáková-Žiaranová varovala pred „prekladateľčinou“ a ukázala z vlastnej prekladateľskej praxe, čo všetko slovenčina prekladateľovi môže poskytnúť, keď chce a vie v jej fonochoch hľadať. — Milota Bagová predniesla námet na doplnenie zásad o transkripcii rumunských vlastných mien (návrh pošle Jazykovednému ústavu Ludovíta Štúra). — Július Rybák hovoril o tlaku jazyka originálu na jazyk prekladu pri kvantitatívnom preferovaní istých, pritom správnych, jazykových prostriedkov a ich vrstiev; pracovne nazval jazyk prekladu tretím systémom majúcim prvky cieľového, ale i východiskového jazyka. — Anna Jamrichová-Vancová popri praktických ukážkach nedodržiavania jazykovej normy v kriklavých prípadoch (na ktoré už mnohonásobne poukázala praktická jazykovedca) navrhla organizovať prekladateľské krúžky podľa jednotlivých jazykov, z ktorých sa prekladá.

V závere tohto užitočného pracovného stretnutia prekladateľov predseda Komisie pre umelecký preklad Ján Ferencík konštatoval, že podujatie dobre splnilo svoj cieľ. Po doterajších skúsenostach sa ako vhodnejšie ukazuje organizovať krúžky na báze žánrovej (nie podľa východiskových jazykov). V najbližšej budúcnosti sa pripravuje konferencia o prekladoch dramatických diel.

G. Horák

Vydarená beseda

Komisia žien ZV ROH pri podnikovom riaditeľstve národného podniku Západoslovenské elektrárne usporiadala 2. decembra 1976 besedu na tému *Hovoríme a píšeme správne po slovensky*. Na besede sa zúčastnili pracovníčky JÚĽŠ SAV M. Marsinová a E. Rísová. Kedže účastníčkami besedy boli zväčša ženy z administratívy, pracovníčky JÚĽŠ SAV sa prispôsobili ich záujmom.

Na úvod M. Marsinová vyzdvihla dôležitú a zodpovednú úlohu ženy pri jazykovej výchove človeka od najútlejšieho detstva a vždy živý záujem ženy o jazykovú kultúru.

Podľa návrhu a želania usporiadateľiek sa na prvé miesto dala beseda

o administratívnom štýle. Na úvod besedy E. Rísová oboznámila poslucháčky s pôvodom a vývinom administratívneho štýlu, objasnila niektoré jeho charakteristické znaky a poukázala na základné i vedľajšie činitele, ktoré vplývajú na formovanie a ustalovanie útvarov administratívneho štýlu. Po krátkej teoretickej časti na konkrétnych príkladoch ukázala, akým neželateľným prvkom sa treba vyhýbať v úradnej korešpondencii (hromadenie druhotných predložiek a predložkových výrazov, mnoho príčastí a prechodníkov, nedostatky lexikálneho rázu, chyby v syntaxi, nesprávne používanie zloženého pasíva atď.). To, ako rušivo pôsobia jazykové prostriedky, na ktoré upozornila v prednáške, demonštrovala na citátoch z rubriky *Úradný jazykom* uverejnených v slovenskom humoristickom časopise Roháč.

Po prednáške sa rozvinula živá diskusia, v ktorej obidve pracovníčky JÚĽŠ SAV bezprostredne reagovali na otázky poslucháčok z problematiky administratívnej praxe. Otázky boli zväčša terminologického rázu, no boli aj také, čo sa dotýkali prekladania niektorých slov z češtiny do slovenčiny a interpunkcie (*vada*, *závada* = *chyba*, *kaz* *nedostatok*, *porucha*; *jímka* = *záchrinka*, *jama*, *šachta*, *objimka*; *slávajúci* = *existujúci*, *súčasný*; písanie bodky za dátumom a pod.).

Ukázalo sa, že niektoré účastníčky besedy pozorne sledujú časopis Kultúra slova. Na neškolskom pracovisku, ktoré nie je bezprostredne zapojené na kultúrne potreby nášho dneška, je to mimoriadne chvályhodné. Keď sa podnetly na diskusiu vyčerpali, M. Marsinová otvorila druhú časť besedy. Rozhovorila sa o závažnosti hovorených prejavov v našej spoločnosti. Upozornila na základné pravidlá správnej výslovnosti, chybnej asimiláciu, nedostatky pri vyslovovaní mäkkého *l* a pod. Ďalej sa zaoberala otázkou primárneho výberu slov podľa zamerania jazykového prejavu. Potom sa znova rozprúdila ešte živšia diskusia všeobecnejšieho rázu.

Na záver M. Marsinová upozornila poslucháčky na základnú odbornú literatúru, v ktorej možno nájsť poučenie o jazykových a terminologických otázkach.

Besedu zakončila pracovníčka ZSE s. Mikulíková poďakovaním za inštrukтивne prednášky aj praktické rady v jazykových a pravopisných veciach a vyslovila nádej, že sa takéto stretnutia budú opakovať častejšie.

Zo strany jazykovedných pracovníkov treba túto besedu vysoko hodnotiť pre živý vecný záujem o jazyk. V takomto prostredí sa naozaj môže rozvíjať jazyková kultúra.

E. Rísová

Praktický polovník

(M. Kulich, *Praktický polovník*. Bratislava, Príroda 1976.)

Popularizačná literatúra z vydavateľstva Príroda má dobrú odbornú úroveň. Platí to aj o knižke skúseného pracovníka v poľovníctve Martina Kulicha, ktorý sa chcel podeliť so svojimi dlhorocnými bohatými skúsenosťami najmä s mladšími adeptmi poľovníctva; možno k tomu dodať, že ide

o knižku, ktorá zaujme svojím obsahom, vyhotovením i štýlom aj všetkých priateľov prírody. Autor sa navyše ukázal ako dobrý rozprávač s pevným jazykovým vedomím a bohatou lexikou. Knižka však neprešla rukami pozorného redaktora.

Nedostačujúca redakčná úprava textu sa prejavuje najmä v interpunkcii. Je až neuveriteľné, aký chaos vládne pri používaní čiarky. Súvisí to s malou citlivosťou upravovateľa v oblasti syntaxe. Priam na každej strane sú chybné vety ako: *Dobrou priležitosťou na to, (!) môžu byť každý rok organizované Dni vtáctva* (str. 9). — *Dĺžka kroku jeleňa je asi desaťkrát väčšia, (!) ako šírka jeho stopy* (str. 22) — *V poslednom čase sa podobným spôsobom ako dropíky, (!) odchovali z privezených vajec za účelom udomácnenia aj kuropty horské balkánske...* (str. 33) — *Jestvujúce lúky však treba stále zlepšovať, (!) a podsievať vhodným semenom, čomu musí predchádzať správne hnojenie a kultivovanie.* (str. 36) — *Remízky robia dobrú službu aj poľnohospodárom, lebo vtáctvo, ktoré sa v nich sústreduje (!) požiera škodlivý hmyz a parazity na príahlých poľnohospodárskych pozemkoch.* (str. 37) — *Zima a vysoký sneh zapričinujú, že zver sa nemôže dostat k prirodzeným zdrojom potravy, ktorú jej v lete poskytuje les (!) a mnohokrát hladuje.* (str. 39)

Pri redakčnej úprave sa malo zjednotiť skloňovanie zvieracích podstatných mien typu *pes*, lebo nijako nemožno ospravedlniť miešanie tvarov 1. pádu množ. čísla *psy, vlky, kohúty...* a tvarov 4. pádu množ. čísla *psov, vlkov, kohútov...*; napr.: *Cez deň sa kohúty pasú spolu so sliepkami...* (str. 127) — *...poľovačka na lišky, divé mačky, pytliačiacich psov, prípadne aj vlkov* (tamže).

Uvedené formálne a gramatické chyby sú v ostrom protiklade s dobrou úrovňou lexiky. Aj tu však nájdeme nepríjemné chyby, ako *vykartáčovať* (str. 191), *chránitko* (str. 230), ale dobre pôsobia lexikálne prvky slangu, ako *hradovať* (str. 38), *čiarovať* (str. 23), *znakovovať* (str. 159 n.), *farbiť* (tamže), *zrkadlo* (= biela škvRNA), *tulajka* (= dutý roh), podobne aj osobitné termíny, ako *letnina, zhod, podražec, lopatár, postriežka, posliedka a sliedenie* (ale namiesto *priepon* vo význame činnosti sa mal použiť termín *nadhánka*, lebo *priepon* je pomenovanie miesta).

Bolo by užitočné, keby sa pri novom vydaní venovala jazykovej stránke väčšia pozornosť. Tým by sa zvýšila kultúrna úroveň užitočnej a peknej knižky.

J. Ružička

Ks

SPYTOVALI STE SA

Pavčina Lehota. — Súdružka Božena Nemcová z Liptovského Mikuláša sa nás opýtala na pôvod a úradné znenie názvu obce *Pavčina Lehota*.

Úradný a spisovný názov obce (od roku 1920) je *Pavčina Lehota* (výslovnosť *Paučina Lehota*).

Obec *Pavčina Lehota* vznikla niekedy v 14. storočí; z rokov 1430 a 1444 je doložený jej názov *Hylhota* (= Lehota). Od 17. storočia a vo všetkých lexikoch (od r. 1773) je známy už dnešný názov *Pavčina (Paučina) Lehota*.

Jedným zo spôsobov osídľovania na našom území bolo v stredoveku zakladanie Lehôt a Volí. Zakladatelia týchto osád získali dedičné šoltýstvo (richtárstvo) s viacerými slobodami, ostatní osadníci boli na 10 až 20 rokov oslobodení od poplatkov a poddanských povinností. Po uplynutí slobodných rokov ich výsady zanikli. Tento spôsob osídľovania sa výrazne odrazil v osadných názvoch. Slovo *lehota* s pôvodným významom „uľahčenie, volnosť“ preniklo do slovanskej toponymickej mennej sústavy ako označenie istého typu osád. Je to typický západoslovanský geografický názov, jeho areál tvorí územie Čiech, Moravy, západného a stredného Slovenska a južného okraj Polska. Na väčšine poľského územia, na východnom Slovensku, na Ukrajine a na ruskom jazykovom území sa osady tohto typu nazývajú *Voła*, na ruskom území aj *Sloboda*.

Lehoty vznikali najmä v 13. a 14. storočí, prvé písomné doklady sú v Čechách z roku 1199, na Morave z roku 1234, v Poľsku z roku 1228, zo Slovenska sú doteraz známe najstaršie doklady z roku 1309 (*Lehata* — názov Ponickej Lehôtky, ktorá je dnes súčasťou obce Poniky).

Pre toponymiu Lehôt je príznačné, že sa názvy v priebehu storočí menili. V mnohých prípadoch slovo *Lehota* z názvu časom vypadlo, viaceré osady sa stali súčasťou iných administratívnych jednotiek, alebo ako osady zanikli a ich názvy sa zachovali ako názvy častí chotára.

Vznik dnešných slovenských ľudových podôb toponyma *Lehota* súvisí s tým, že po zániku slabých jerov nemohla v slovenčine stáť zvučná spoluďláska (sonóra) na začiatku slova pred nezvučnou (šumovou) spoluďláskou. Pri vývine podôb slova *lehota* sa za sonóru vsunula samohláska (*l*_{bgota}>*lgota*>*legota*, *ligota*>*lehota*, *lhota*), alebo prešmyknutím sa sonóra umiestnila za šumovú spoluďlásku (*l*_{bgota}>*lgota*>*hlota*). Z podoby *lehota* sa zmenou *e>a>a* utvorila podoba *lahota*. Chotárne názvy *Velhotky*, *Velhotky* vznikli z predložkových konštrukcií.

Nárečové varianty, podobne ako pôvodný význam slova, sa zachovali len v toponymii. Pri všeobecnom pomenovaní *lehota* nárečové podoby *lahota*, *lhota*, *hlota* nie sú nám známe, hoci nárečové varianty tohto typu sa vyslovňovali ešte v čase, keď slovo malo len charakter všeobecného pomenovania (apelativa). Súvisí to iste s tým, že abstraktné slovo *lehota* s novším významom „určený čas, termín“ je slovo z kultúrnej vrstvy slovnej zásoby.

Prvá časť názvu *Pavčina Lehota* vznikla z osobného mena *Pavka (Pauka)* utvoreného z mena *Pavol*. Osobné mená a všetky podstatné mená mužského rodu zakončené na samohlásku -a sa v minulosti skloňovali ako slovo žena

a tak sa tvorili od nich aj privlastňovacie príavné mená. Dnes by sme tento názov utvorili v podobe *Pavkova Lehota*, v stredoveku však bolo prirodzené tvorenie typu *Pavčina Lehota*.

Kedže ide o privlastňovacie príavné meno, píše sa v názve *Pavčina Lehota* krátke a (ako *matkina, sestrina*). Iba vtedy, ak takéto príavné meno je samo názvom, píše sa dlhé á, napr. *Babiná, Ružiná, Vidiná* a pod.

M. Majtán

Záujemci — záujemcovia? — J. M. z Hlohovca nám napísal: „V inzerátovej rubrike našich denníkov sa vyskytuva tvar *záujemcovia*, napr.: *Záujemcovia, hľaste sa ihned!* Sputujem sa, či je tvar *záujemcovia* správny, keďže vo svojom jazykovom povedomí mám iba podobu *záujemci*.“

Podstatné meno *záujemca* sa skloňuje podľa vzoru *hrdina*. Pri tomto vzore je v 1. páde množného čísla základná prípona *-ovia*. Príponu *-i* majú pri tomto vzore slová cudzieho pôvodu zakončené v 1. páde jednotného čísla na *-ta, -ita, -ista*, napr. *poeta* — *poeti*, *kozopolita* — *kozopoliti*, *socialista* — *socialisti*. Zo slov domáceho pôvodu býva v 1. páde množ. čísla popri základnej prípone *-ovia* aj prípona *-i* pri dvoch podstatných menách zakončených na *-ca*: *výherca* — *výhercovia/výherci* a *záujemca* — *záujemcovia/záujemci*. Pri ostatných slovách na *-ca* je pádová prípona *-ovia*, napr. *sudca* — *sudcovia*, *sprievodca* — *sprievodcovia*, *obranca* — *obrancovia*. Prenikanie prípony *-i* do tvaru 1. pádu množ. čísla pri slovách *záujemca* a *výherca* sa v Morfológii slovenského jazyka (J. Ružička a kol., SAV, Bratislava 1966, s. 87) vysvetluje ako zblížovanie vzoru *hrdina* so vzorom *chlap*.

Ak sa v novinách použil tvar *záujemcovia*, treba ho hodnotiť ako starsiu, ale pritom správnu a systémovú podobu. Popri tejto podobe sa najmä v hovorennej reči bežne používa aj novšia podoba *záujemci*.

V. Betáková

Ks

KUL TURA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV. Ročník 11, 1977, č. 4. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vyčádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3.—. Rozšíruje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v marci 1977. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distributions rights are held by JOHN BENJAMINS N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977

Cena Kčs 3,—